

Migracije iz Dalmacije u Južnu Ameriku

Ljubičić, Petar

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:365838>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-10-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

PETAR LJUBIČIĆ

**MIGRACIJE IZ DALMACIJE U JUŽNU
AMERIKU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Miroslav Bertoša

Zagreb, 2018.

Sadržaj

Uvod	1
Počeci i prve migracije do većih razmjera	2
Velika migracija: Dalmacija krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća	5
Gospodarsko stanje	5
Put do odredišta	9
Argentina	11
Čile	14
Peru	17
Ostale južnoameričke zemlje	18
Zaključak	20
Conclusion	21
Literatura:	22

Uvod

Ovaj završni rad ima za cilj objasniti razloge emigriranja stanovnika Dalmacije u Južnu Ameriku; kad su se tamo počeli naseljavati prvi ljudi koji su potjecali iz ove regije, kakvi su životni uvjeti tada bili, zašto su otišli baš na ovaj kontinent, koliko njihovih potomaka danas ima te kako su se snašli u novoj okolini. Rad je najviše fokusiran na period kad su migracije poprimile karakter masovnosti, odnosno na kraj devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća. Tada je zapadna Europa prolazila kroz završnu fazu iseljavanja domicilnog stanovništva u *Novi svijet*, dok su južni i istočni dio *Starog kontinenta* bili tek zahvaćeni ovom pojavom. Hrvatske zemlje su u tom razdoblju bile u sklopu Austro-Ugarske monarhije koja nije mogla spriječiti masovni odlazak ljudi iz svih dijelova svoje zemlje.¹ Pod nazivom Dalmacija, smatra se područje koje se nalazi u sastavu Republike Hrvatske, na sjeveru se proteže od otoka Paga i planine Velebit, do rta Oštro, koja je najjužnija kopnena točka u zemlji. Ima kopnenu granicu s Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom.²

Najznačajnija osoba koja se bavila ovom tematikom je Ljubomir Antić, povjesničar i pisac, koji je objavio nekoliko djela vezanih za ovu temu. Njegova knjiga, *Hrvati u Južnoj Americi*, smatra se za najobuhvatnije i najdetaljnije opisano djelo koje prikazuje prekoceansku migraciju. Drugi autori koji su se bavili dalmatinskom, odnosno hrvatskom emigracijom, uglavnom su u svojim radovima pisali o čitavoj dijaspori ili su se bavili samo određenim državama. Od značajnih autora u Južnoj Americi, poznati su argentinska književnica Carmen Vrljičak i čileanski pisac Mateo Martinić.

Iseljenici iz Dalmacije u Južnoj Americi čine, prema nekim podacima čak 90% ukupne emigracije iz područja bivše Jugoslaviji, dok isti toliki udio imaju potomci Bračana od čitave hrvatske zajednice u Čileu.³ Tako je ovaj rad dosta usmjeren na južni dio Dalmacije, od Omiša do Konavala, a od otoka prvenstvo, na Brač. U najbrojnijoj fazi migriranja, samo ime „Amerika“ je bila pojam koji je njima označavao sve države na oba kontinenta koje nose ovaj naziv.⁴ Zagora je u veoma maloj mjeri zastupljena jer ljudi iz tog kraja nisu odlazi na ovaj

¹ GOLDSTEIN, Ivo, *Povijest, Vol. 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa*, Jutarnji list, Zagreb, 2007. 81. str.

² VUJIĆ, Antun, *Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga, IV. knjiga, Ca – Da*, Pro Leksis d. o. o., Zagreb, 2005. 292. str.

³ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 10. str.

⁴ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 156. str.

daleki put koji je za većinu Dalmatinaca s priobalja i otoka, postao i konačno odredište gdje će započeti svoje nove živote.⁵

Počeci i prve migracije do većih razmjera

Povijest ne može dati odgovore na sva pitanja. Jedno od takvih je tko su i kad su prvi ljudi iz Dalmacije kročili na novi kontinent. Prema jednoj predaji, tvrdi se da su čak u prvoj Kolumbovoj ekspediciji sudjelovali dubrovački pomorci, ali s obzirom na to da nema dokumentiranih dokaza o tom događaju, ova se teorija ne smatra relevantnom.⁶ Također nije zapisana korespondencija dubrovačkog nadbiskupa i pape Aleksandra VI u kojoj se navodno nadbiskup hvalio rimskom biskupu kako su u toj ekspediciji bili mornari sa dubrovačkog područja. Protivnici ovih činjenica navode kako se dosta europskih zemalja hvalilo prisutnošću svojih mornara na Kolumbovim putovanjima kako bi stekli određena prava na novootkrivena područja. Malobrojni su dokazi koji upućuju na istinitost dubrovačkog mita. Jedan od prvih zapisa nastao je tek tri stoljeća kasnije u knjizi *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusie*. Autor knjige je Francesco Maria Appendini koji je u Dubrovniku obavljao službu u crkvenom redu pijarista. On navodi da su pripadnici obitelji Martološić plovili na prvom Kolumbovom putovanju. Zanimljivo je da se u narednim stoljećima ova teorija rado prepričavala među Dubrovčanima. Tako im Junije Palmotić posvećuje spjev *Kolumbo* u kojem hvali svoje sugrađane.⁷ Zbog ovog istraživanja, grad pod Srđom je posjetila i Myrtle Hague Robinson, koja je iz Sjedinjenih Američkih Država. Zapisala je razgovor s jednim dubrovačkim patricijem koji joj je potvrdio američku pustolovinu, te da se jedan od tih pomoraca vratio s velikim plinijem od čega je napravio palaču Ronda.⁸ Moderna istraživanja odbacuju ovu teoriju. Razlog je u tome, što su poznata imena osamdeset i sedam mornara sa Kolumbove ekspedicije. Gotovo svi su Španjolci, osim Kolumba, tri Talijana i jednog Portugalca. Imena tri mornara nisu poznata. Neki smatraju da se možda iza tih nepoznatih imena nalaze osobe sa područja nekadašnje Dubrovačke Republike.⁹ Povjesničar Louis Adamić je razvio teoriju kojom navodi da je dosta velika vjerojatnost da su i sami dubrovački brodovi plovili kasnije do američkog kontinenta. Pisanih tragova, koji bi potvrdili ovu činjenicu, nema. Ipak, treba imati na umu da su Dalmatinci u to

⁵ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 11.

⁶ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, 2002. 9. str.

⁷ nav. dj. 10. str.

⁸ ČIZMIĆ, Ivan, „Prve veze iseljenika iz Hrvatske s Amerikom“, Migracijske i etničke teme, Vol.1 No.2 Rujan 1985. 99. str.

⁹ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, 2002. 11. str.

doba važili za jedan od najvještijih pomorskih naroda. Gotovo u svakoj značajnoj luci su bili prisutni. Sve tome dodatno daju na značaju i dubrovački konzulati koji su se nalazili po čitavom Mediteranu, od europskih do afričkih luka.¹⁰

Dubrovačka Republika je 1494. godine potpisala trgovački ugovor sa Španjolskim kraljevstvom. Tada nekoliko galija iz južnog Jadrana odlaze na oceanska putovanja zbog uspostave novih trgovačkih ruta koje će povezati Španjolsku s Novim svijetom. Dubrovački mornari su bili cijenjeni, te su ih uzimali kao kapetane ili mornare na svojim brodovima.¹¹ Francuski povjesničar Fernand Braudel opisuje kako su dubrovački brodovi tijekom 16. stoljeća osiguravali prijevoz pšenice i soli sa Sicilije. Također su trgovali od Atlantika preko Španjolske pa sve do Levanta.¹² Mnogi stanovnici iz ove male jadranske republike odlaze na Iberijski poluotok, kako bi pronašli nove trgovačke izazove. Bilo je i onih koji su u španjolskoj službi napredovali do vrhovnih pozicija. Istaknuta osoba s početka 16. stoljeća je Vinko Baničević. Ovaj Korčulanin je postao osobni tajnik španjolskog cara Karla V. On je caru donosio sva izvješća, te ga je obavještavao o novim istraživačkim pothvatima, poput Magellanovog puta oko svijeta. Izvješće je kasnije poslao i dubrovačkom senatu što je omogućilo da stanovnici grada svetog Vlaha budu među prvima informirani o značajnim svjetskim događanjima.¹³ Najstariji dokaz prve prisutnosti Dubrovčana u Južnoj Americi je putovanje Vlaha Vasiljevića iz 1510. godine u peruanski grad Callo, koji je smješten na obali Tihog oceana. Peru je idućih stoljeća bio često odredište putnika iz Dalmacije. Primjer je povratak Marka Pavlovića iz Perua u Dubrovnik na početku 18. stoljeća.¹⁴ Novac, reali, koji su se kovali u ovoj zemlji, pronađeni su i na jugu Dalmacije.¹⁵ Zapisano je da su se braća Konkendević, 1520. godine, uputili prema novom kontinentu. Poslije trideset godina, vratili su se s velikim bogatstvom od 12 000 zlatnih dukata. Mnogi su iz tog kraja krenuli ka nepoznatom, npr. trgovac Basiljević je 1537. g. iz Seville isplovio za Peru.

Godine 1600., dubrovačka vlada je poslala pismo u Madrid, u kojem spominje kako je dosta ljudi koji imaju porijeklo iz ovog grada, umrlo u Americi. Ovim potezom je Dubrovnik od Španjolske dobio odredbe glede imovine osoba koje su preminule bez oporuke u Americi.

¹⁰ PRPIĆ, Jure, *Hrvati i Amerika*, Matica iseljenika, Zagreb, 2000. 23. str.

¹¹ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, 2002. 13. str.

¹² VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 32. str.

¹³ ANTIĆ Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada Zagreb, 2002. 11. str.

¹⁴ MESARIĆ ŽABČIĆ, Rebeka, *Migrantske zajednice, udruženja i društvene aktivnosti u Sjevernoj i Južnoj Americi: komparativni prikaz Hrvatska – Slovenija*, Institut za imigracija i narodnosti, Zagreb, 2010. 126. str.

¹⁵ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 16. str.

Koliko je njihova trgovačka mornarica bila vješta, govori nam i podatak da su, unatoč tome što su bili u odličnim odnosima s krunom u Madridu, imali uspješnu razmjenu i s njihovim glavnim suparnikom, Engleskom.¹⁶

Međutim, Dubrovčani nisu sudjelovali u prijevozu afričkih robova u kolonijalne zemlje preko Atlantika. Smatra se da je to zbog njihovog državnog uređenja i običaja u gradu. Gledajući s trgovačke pozicije, to je bila propuštena prilika koja je mogla povećati prihode mnogim brodovlasnicima.¹⁷ Tijekom iduća tri stoljeća, povezanost Europe i Južne Amerike je postala sve veća, ali nema tragova masovnih iseljavanja na novi kontinent sve do sredine devetnaestog stoljeća. Otkriće novog kontinenta je postalo poznato gotovo svim državama u Europi.

¹⁶ PRPIĆ, Jure, *Hrvati i Amerika*, Matica iseljenika, Zagreb, 2000. 24. str.

¹⁷ nav. dj. 23. str

Velika migracija: Dalmacija krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća

Gospodarsko stanje

Glavni razlog iseljavanja je, kao i obično za to doba, zbog loše gospodarske situacije. Nakon austrougarsko nagodbe iz 1867., Dalmacija je kao zasebno političko-teritorijalno područje, potpala pod Austrijski dio. Za bečku upravu, ova regija se nalazila na rubu carstva. Stoga se i po ekonomskom pogledu nije puno obazirala na njezin razvoj. Nije poticala nikakvu povezanost s Bosnom i Hercegovinom te s Hrvatskom i Slavonijom. Čak je i sprječavala razvoj trgovine dalmatinske Zagore sa Bosnom.¹⁸ Jedan od najistaknutijih primjera nezainteresiranosti austrijske uprave je i neiskorištenost dalmatinskih luka nakon otvaranja Sueskog kanala 1869. godine. Austrija je Dalmaciju tretirala kao posebnu carinsku zonu unutar svojih granica, što je *de facto* kočilo trgovinu s drugim regijama unutar Austro-Ugarske, te se to predstavljalo kao na trgovanje s inozemstvom.¹⁹

Gotovo čitava regija je živjela od poljoprivrede. Međutim, Dalmacija ima malo obradive zemlje da bi se na tome zasnivala prehrana sveukupnog domaćeg stanovništva. Dodatni problemi su bili pomanjkanje vode i krški reljef koji je rezultirao usitnjavanjem posjeda.²⁰ Glavna i najsnažnija poljoprivredna djelatnost je bila vinogradarstvo. Krajem 19. stoljeća, vinogradarstvom se bavilo oko 70 000 obitelji, a više od 80 000 ha se nalazilo pod vinom lozom. Sva ta područja su se uglavnom nalazila u obalnom djelu središnje Dalmacije. Zbog toga je vino bilo najveći proizvod koji se izvezio i o čijoj je prodaji zavisio ekonomski razvoj regije. Dalmacija je u tadašnjoj Europi važila za područje s dugom tradicijom vinogradarstva koja daju jedna od najboljih vina, uspoređivali su ih sa čuvenim grčko-italskim, španjolskim, francuskim i ugarskim vinima. Mora se naglasiti da je održavala kontinuitet unatoč tomu što nova tehnologija nije došla na istočnojadransku obalu.²¹ Stanje na tržištu je odgovaralo domaćoj proizvodnji. Francuske loze je sedamdesetih godina uništila filoksera, što je omogućilo dalmatinskim poljoprivrednicima dobru zaradu idućih dvadesetak godina. Stoga je Francuska morala uvoziti velike količine vina pa su Bračani sjekli masline i voćnjake da bi sadili vinograde.²² Pad zarade je počeo nakon što su Francuzi zabranili uvoz stranih vina te je postala mogućnost ka preusmjerenju prema tržištu dvojne monarhije. Tada je

¹⁸ STULLI, Bernard, *Iz povijesti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992. 596. str.

¹⁹ KRALJEVIĆ, Rudolf, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća*, (Vinogradarstvo Dalmacije 1850. – 1904.: uspon, procvat, klonuće), Književni krug, Split, 1994. 39. str.

²⁰ NEJAŠMIĆ, Ivica, *Depopulacija u Hrvatskoj, Korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb, 1991. 81.str.

²¹ KRALJEVIĆ, Rudolf, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća*, (Vinogradarstvo Dalmacije 1850. – 1904.: uspon, procvat, klonuće), Književni krug, Split, 1994. 40. str.

²² VRSALOVIĆ, Dasen, *Povijest otoka Brača*, Graphis, Zagreb, 2003. 331.str.

bečka vlast zadala težak udarac dalmatinskim vinarima. Kako bi pridobila Italiju za saveznika, Austro-Ugarska je s Italijom potpisala trgovački ugovor kojim je talijanskim proizvodima dozvoljeno trgovati na svom tržištu. Vinska klauzula je dozvoljavala uvoz talijanskog vina uz niske carine što je zadalo velike probleme dalmatinskim vinarima.²³ Još prije potpisivanja ugovora, u studenome 1891. godine, Narodni list je pisao: „Zaštita našeg vina prema Italiji, životno je pitanje za Dalmaciju. Ako tu vlada popusti, onda može slobodno poslati nam svoje ratne brodove, nek nas izsele makar u Kongo (...)“. Prve posljedice su se osjetile već tri mjeseca nakon potpisivanja. Splitski „Pučki list“, koji je bio namijenjen težacima, objavljuje 5. veljače 1892. godine da dosta vina ostaje neprodano. Smatraju da, ako se ne donose uredba o carini od šest do osam forinta, da više nije isplativo Dalmatincima proizvoditi vino, te kako je u nekoliko proteklih dana s otoka Hvara i Visa u Ameriku iselilo 40 ljudi.²⁴ Dalmatinski vinari su morali sniziti cijene kako bi bili konkurentni.²⁵ Dvije godine poslije, pojavila se i filoksera. Prva mjesta gdje je filoksera napala vinograde je na sjevernim dalmatinskim otocima: Silba, Olib, Skarda i Ugljan. Kroz idućih desetak godina, došla je do središnjeg dijela Dalmacije, gdje se nalazilo najviše vinograda, da bi sredinom dvadesetih godina dvadesetog stoljeća poharala okolinu Dubrovnika.²⁶ Vinska konjunktura je zapala u krizu koja je u potpunosti pogodila regionalno gospodarstvo. S obzirom da su poljoprivrednici bili preorijentirani na vino, zapostavili su druge agrarne kulture poput maslinarstva koje je nekad dominiralo Dalmacijom. Procjenjuje se da je krajem osamnaestog stoljeća u čitavoj regiji bilo do 30 milijuna stabala masline, što je proizvodilo isto toliko kilograma ulja. Poslije jednog stoljeća, broj stabala maslina se sveo na 4,5 milijuna. Razlog zanemarivanja maslina je taj što se proizvodnja ulja obavljala na zastarjeli način, a još ih je više dotukla slaba kvaliteta ulja koju potpuno upropaštavaju špekulacije trgovaca iz Trsta.²⁷

Dodatni problem ekonomiji najjužnijeg djela Austro-Ugarske je nastao nakon što su se pojavili željezni brodovi na parni pogon, a koje istočnojadranska brodogradnja nije mogla proizvoditi jer je bila bazirana na starim jedrenjacima. Brodogradnja, koja je većinom bila u rukama obitelji koje su se time bavile generacijama, imala je period rasta sve do 1880. Dalmatinski jedrenjaci ostvarivali su mali dio trgovačke tonaže od ukupne austrijske trgovačke mornarice. Nakon 1880. parobrodi su uzeli primat na moru i jedrenjake potisnuli

²³ STULLI, Bernard, *Iz povijesti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992. 597. str.

²⁴ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 13. str.

²⁵ NEJAŠMIĆ, Ivica, *Depopulacija u Hrvatskoj*, Korijeni, stanje, izgledi, Globus, Zagreb, 1991. 82.str.

²⁶ KRALJEVIĆ, Rudolf, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća*, (*Vinogradarstvo Dalmacije 1850. – 1904.: uspon, procvat, klonuće*) Književni krug, Split, 1994. 40. str.

²⁷ STULLI, Bernard, *Iz povijesti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992. 597. str.

kao glavno sredstvo prijevoza. Tada je država, da je htjela, mogla pomoći i poticati prelazak na parobrodarstvo. Međutim, vlada je tek simbolično reagirala, pomorstvo je u Dalmaciji zapalo u tzv. „krizu jedrenjaka.“

Opet je, kao i na propasti vinogradarstva, najviše gubitaka imalo stanovništvo na otocima i uz obalu. Pomorska ekonomija je ključan faktor koji je gospodarski izdizao priobalnu Dalmaciju od Zagore. Tradicija plovljenja i trgovine je davala određeni značaj dalmatinskoj pokrajini u austrijskoj državi koja nije imala ambicije za oporavak tog kraja. Beč je samo iskorištavao njen geografski položaj za prikazivanje moći na Jadranu i Balkanu. U slučaju vojnih sukoba, Austrija je uvijek računala na oko 13 000 dalmatinskih mornara na koje su zaista gledali s poštovanjem.

Ljudima nije preostalo drugo nego da emigriraju u preookeanski svijet jer su u svom mjestu življenja postali višak radne snage te se egzistencija morala pronaći u tuđem svijetu.²⁸ Međutim, i služenje vojnog roka u Austro-Ugarskoj armiji nije predstavljalo zadovoljstvo mladim ljudima. Mnogi su radije otišli zarađivati u daleki svijet nego bespotrebno provesti dugo vremena u vojsci.²⁹ Krajem 19. stoljeća se strani kapital pojavio u Dalmaciji, u obliku eksploatacije prirodnih bogatstava, poput cementne industrije, ugljenokopa, hidrocentrala i dr. Ova ulaganja nisu mogla nadomjestiti gospodarski pad koji je pogodio lokalno, agrarno stanovništvo.

Vinogradarstvo i brodogradnja su i dalje bili u konstantnom padu. Sve je to utjecalo na stvaranja prekomjernog viška radne snage koje je na kraju rezultiralo masovnim iseljavanjem u prekomorske zemlje.³⁰ Godinu dana prije početka Prvog svjetskog rata, određeni kotarevi, tj. područja unutar regije, postala su iseljenički prostor. Prema splitskom zadružnom savezu, 1913.g. u Dalmaciji postoje „iseljenički i neiseljenički rayoni“. Navodi se da su iz makarskog, supetarskog, hvarskog, korčulanskog i dubrovačkog kotara odlazili prvenstveno u prekomorski svijet.³¹

Iako je Zagora također bila u lošoj ekonomskoj situaciji, te je prevladavalo siromašno stanovništvo, iz nje se nije emigriralo u Novi svijet. To je zbog toga što su bili prometno izolirani za razliku od stanovništva uz more koji su zbog pomorske povezanosti bili

²⁸ STULLI, Bernard, *Iz povijesti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992. 597 – 599.. str.

²⁹ MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu*, na krajnjem jugu Čilea, Književni krug, Split, 1997. 20. str.

³⁰ NEJAŠMIĆ, Ivica, *Depopulacija u Hrvatskoj*, Korijeni, stanje, izgledi, Globus, Zagreb, 1991. 83.str.

³¹ nav. dj. 102. str.

informirani o kretanjima na novim kontinentima.³² Otoci su nepovratno izgubili puno ljudi koji su trebali biti budućnost i sastavni život u svojim mjestima. Stanovništvo Brača je permanentno kroz devetnaesto stoljeće raslo, da bi nakon ulaska u novo stoljeće imalo kontinuirani pad populacije.³³ Ovaj srednjodalmatinski otok je postao jedan od glavnih simbola iseljavanja iz Dalmacije u Južnu Ameriku. Na Braču je živjelo do 25 000 ljudi, da bi ga u ovoj migraciji za nekoliko desetljeća napustila trećina stanovništva.³⁴

³² NEJAŠMIĆ, Ivica, *Depopulacija u Hrvatskoj*, Korijeni, stanje, izgledi, Globus, Zagreb, 1991. 103. str.

³³ VRSALOVIĆ, Dasen, *Povijest otoka Brača*, Graphis, Zagreb, 2003. 331 – 332. str.

³⁴ GOLDSTEIN, Ivo, *Povijest, Vol. 21, Hrvatska povijest*, Jutarnji list, Zagreb. 2008. 294. str.

Put do odredišta

Prvi brodovi koji su prevozili emigrante u Ameriku su bili mali i loše opremljeni za putovanja koja su trajala i do 42 dana. Neki su, poput broda *Peter et Sarag*, imali dužinu od samo 17 metara. Odlazilo se sa hvarskim jedrenjacima, a jedan od najpoznatijih je bio *Genitor Nicolo*, koji je pripadao tipu *bark*, ili sa pelješkim jedrenjacima kao što je bila nave *America*, u vlasništvu Bjelovučića. Uvjeti putovanja su bili jako loši jer je broj putnika često bio veći od kapaciteta broda koji se teško mogao nositi s olujnim nevremenom. Spavalo se u običnim skladištima, na neadekvatnim ležajevima. Situacija je bila ista u svim istočnojadranskim lukama. Godine 1847., od 17 500 putnika, čak 16% ih je preminulo tijekom puta. Glavni uzročnik ovakvog stanja je nebriga državnih vlasti. Nisu postojali propisi koji su trebali regulirati broj putnika na brodovima. Tek nakon što je idućih desetljeća upotreba parnih brodova postala masovnija, od tada se sigurnije i udobnije putovalo, i što je najvažnije, kod nove vrste brodova su skraćeni dani putovanja. Sada su iseljenici za dvadeset dana mogli iz Genove doći u Buenos Aires. Dalmatinci su iz raznih europskih luka krenuli ka boljem životu, ali najviše su isplovljavali na brodovima iz Trsta. U to doba, Trst je bio najrazvijenija luka u Austro-Ugarskoj Monarhiji te je on bio glavna baza za velike parobrode.³⁵ Dan prije polaska na put u svakom mjestu su se organizirali ispraćaji. Obitelj kojoj je član odlazio na put, priređivala je dan pred rastanak posebne večere na kojima su se skupljali mještani. Kad bi došao trenutak za konačan odlazak čitavo mjesto bi izašlo da pozdravi svoga sumještanina koji je odlučio emigrirati. Mnogi su svoje obitelji posljednji put vidjeli kad su im mahali sa parobroda tijekom isplovljavanja. Ali ni cijene putovanja nisu bile dostupne svima. To je dovelo do zaduživanja siromašnih ljudi koji su često plaćali dugove za svoje bližnje koji su se otisnuli na daleki put. Međutim, i tim mladim iseljenicima je ta činjenica da su se njihovi bližnji radi njih zadužili, stvarala je dodatni pritisak koji je često bio još veći motiv za uspjehom i zaradom u novoj sredini. Zapisane su cijene prekooceanskih karata koje je agent Josip Riboli nudio za šest odredišta. Od njegovih šest odredišta, tri pristaništa su bila u Južnoj Americi. Za put do Buenos Airesa moralo se izdvojiti 180 kruna, a za sami jug Amerike do Punta Arenasa karta je koštala 335 kruna. Oni iseljenici čije je konačno odredište bila Antofagasta, čileanski grad smješten na pacifičkoj obali, kartu su plaćali čak 510 kruna, što je skoro troduplo više nego od Buenos Airesa. Kad se analizira cijena brodske karte u jednom smjeru sa cijenom hektolitara vina, vidimo koliko je to financijski bilo teško osigurati mnogim Dalmatincima. Računica jasno ilustrira: u svibnju 1907., hektolitar vina se prodavao po 48 kruna, a karta do glavnog grada Argentine je vrijedila kao 3,7 hektolitara vina, do južne

³⁵ ANTIC, Ljubomir, *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2002. 25. str.

čileanske luke točno 7, a do Antofagaste 10,6 hektolitara vina. Ovakva situacija je donekle bila i podnošljiva za prosječnog dalmatinskog težaka za razliku od iduće godine, 1908., kada se hektolitar vina mogao nabaviti za samo 20 kruna.³⁶ Zanimljiv je opis jednog emigranta iz Mimica koji je 1901. krenuo za Čile. Prvo je brodom išao od Omiša do Splita gdje je kupio kartu za Buenos Aires, zatim brodom do Trsta, a onda vlakom preko Milana do Genove. U glavnom gradu Ligurije našli su se sa osobom iz brodske kompanije koji ih je smjestio u hotel i odveo u obilazak Genove. Sutradan su se ukrkali na brod sa španjolskom zastavom. Krenuli su za Barcelonu u kojoj su bili šest sati, a nakon toga su svratili u Cadiz, po ugljen za brod i druge stvari. Idući dan su se uputili u Buenos Aires, odakle su sa jednim engleskim brodom krenuli u Punta Arenas. Brod je išao preko Falkandskih otoka gdje im je nuđeno da ostanu uz dnevnicu od pet pesosa, ali nitko nije htio. Poslije dolaska u Punta Arenas morali su čekati tri dana da dođe brod za Porvenir u Ognjenoj zemlji. Mali brodom *Antonio Diaz* došli su u Porvenir, ali sa broda su se morali iskrcati u čamce da bi došli do obale.³⁷

³⁶ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2002. 26. str

³⁷ MIMICA, Miro, MIMICA, Vid, *Knjiga općena*, Vjesnik, Zagreb, 1971. 173. str

Argentina

Druga najveća južnoamerička zemlja, Argentina, omeđena Andama i Atlantskim oceanom, nalazi se na jugozapadnom dijelu kontinenta.³⁸ Stanovništvo *srebrne zemlje* se u prošlom stoljeću rapidno povećalo. Prvi popis stanovništva iz 1869., prikazuje kako je ova zemlja imala manje od dva milijuna žitelja. U idućih pedeset godina, broj stanovnika je dosegao brojku od sedam milijuna i osamsto tisuća, da bi se za tridesetak godina populacija udvostručila, te je dosegla skoro šesnaest milijuna.³⁹ Do 1932. godine raste broj stanovnika zahvaljujući doseljavanju preko sedam milijuna ljudi. Tada argentinska vlada prestaje provoditi useljeničku politiku jer je zahvaća ekonomska kriza. Procjenjuje se da je čak do 80% imigranata došlo iz dvije mediteranske zemlje, Italije i Španjolske. Argentina je poslije Sjedinjenih Američkih Država bila najpoželjnija zemlja na svijetu za naseljavanje.⁴⁰ Idućih osam desetljeća, stanovništvo je imalo značajno pozitivan prirodan prirast, koji nije bio visok kao u okolnim zemljama, ali je za europske standarde bio znatno veći.⁴¹ Prvi dalmatinski imigranti koji su došli u Argentinu bili su iz dubrovačkog primorja. Iako ih je bilo i iz samog grada, najviše ih je bilo iz malog mjesta Doli koje se nalazi u blizini Dubrovnika. Već 1865. ih je bilo toliko da su se okupljali u gostionici *El Americano*, koju su prozvali *Mali Doli*, smještenoj u Barracasu, predgrađu La Boce.⁴² Nisu samo najsiromašniji emigrirali, i poznata obitelj Ivanišević sa Brača je došla u ovu zemlju 1888. godine. Njihovo je prezime, nakon prilagodbe na španjolski jezik, pisano Ivanissevich.⁴³ Imigranti iz Dalmacije se tek početkom dvadesetog stoljeća počinju intenzivnije naseljavati. Apsolutna većina useljenika iz Dalmacije je rođena i odrasla u ruralnih krajeva. Kako bi se lakše snašli i prilagodili, odlazi su tamo gdje im je zemlja bila pogodna za poljoprivredu. To je rezultiralo njihovim naseljavanjem po cijeloj Argentini: od patagonske provincije Santa Cruz na jugu (gdje su se bavili ovčarstvom), preko provincije Santa Fe koja se nalazi u središnjem dijelu države (gdje je tlo povoljno za ratarstvo), pa sve do krajnog sjeveroistoka u nizini Chaca (koja je bogata šumom te su radili na njezinoj eksploataciji). Manji, ali ne i beznačajni broj Hrvata iz Dalmacije, smjestio se u tri grada: Buenos Aires, Rosario i Acebal. Ukupno, hrvatskih iseljenika je do kraja Prvog svjetskog rata bilo između 25 000 i 50 000. Raspon procjene je širok jer se dosta ljudi vratilo

³⁸ VUJIĆ, Antun, *Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga*, I. knjiga, A – Ar, Pro Leksis d. o. o., Zagreb, 2005. 291. str.

³⁹ GLAMUZINA, Nikola, *Geografija Argentine*, Meridijani, Samobor, 2005. 52.str.

⁴⁰ nav. dj. 60.str.

⁴¹ nav. dj. 56.str

⁴² VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 31. str.

⁴³ nav. dj. 10. str.

u rodni kraj tako da nije moguće preciznije analizirati tadašnje stanje.⁴⁴ Najpoznatiji Dalmatinac u Argentini u to doba je bio Ivan Vučetić, jedan od najcjedenjenijih osoba u daktiloskopiji. Prema zapisima Krste Krile iz 1909. godine, u Boci, u jednom od najpoznatijih četvrti Buenos Airesa, živjeli su pripadnici samo dva naroda. Njihovi jezici su dominirali ulicama ovog dijela grada: Talijani, koji su najbrojniji, i Hrvati podrijetlom iz Dalmacije, Istre i Primorja. Dok su oni koji su došli s Apeninskog poluotoka uglavnom bili trgovci, Hrvati s istočnojadranske obale su uglavnom bili pomorci koji su radili na parobrodima i jedrenjacima u obližnjem kanalu. Posade su u znatnoj većini bili iz hrvatskog govornog područja.⁴⁵ Smatra se da je prije početka Drugog svjetskog rata bilo do 150 000 Hrvata (koji su većinom bili iz Dalmacije) te su se raširili u 133 naselja u svim krajevima zemlje. Nakon 2. svj. rata u Argentinu je došlo između 5000 do 10 000 emigranata, čiji razlog dolaska nije bio ekonomski nego politički.⁴⁶ Mnogi pripadnici poraženih armija su se odlučili preseliti u Južnu Ameriku. Njima su se pridružili i civili koji nisu htjeli prihvatiti novu vlast. Među pripadnicima političke emigracije bilo je veoma malo ljudi iz Dalmacije jer su se oni većinom borili u partizanskoj vojsci.⁴⁷ Tako ova migracija nema snažne povezanosti sa Dalmatincima, osim u nekim sporednim primjerima. Nekoliko je dalmatinskih pisaca sudjelovalo u ovoj emigraciji i oni su se profilirali u novoj domovini kao zapažene osobe u svojoj struci. Jedan od njih je pjesnik Vinko Nikolić, rođeni Šibenčanin. Tijekom zadnje godine rata prebjegao je u Italiju, odakle je dvije godine kasnije otišao u Argentinu. U novoj domovini je objavljivao književna djela koja su, kao i njegovi članci, bili domoljubnog karaktera.⁴⁸ Zatim, Poljičanin Branko Kadić, koji je tijekom rata obavljao funkciju tajnika hrvatskog veleposlanstva u Madridu, morao je zbog svoje poslušnosti prethodnoj vlasti, emigrirati u Argentinu.⁴⁹ Od ostalih pjesnika koji su iz istih razloga došli u novu zemlju, ističe se Srećko Karaman iz Jesenica kraj Omiša.⁵⁰ Nisu svi dalmatinski iseljenici imali uspjeha u Argentini. Jedan od njih je i solinski slikar Jozo Kljaković, koji je dvije godine nakon završetka rata otišao iz Rima u Buenos Aires gdje je proveo idući devet godina. Zbog lošeg financijskog i zdravstvenog vratio se u Rim.⁵¹ Imamo i sasvim suprotan primjer. Godine 1948., tada dvadesetjednogodišnji Makaranin Ivan Rusendić, zbog netrpeljivosti prema komunističkoj vlasti, otišao je u Buenos Aires.

⁴⁴ GLAMUZINA, Nikola, *Geografija Argentine*, Meridijani, Samobor, 2005. 62.str

⁴⁵ ANTIĆ, Ljubomir, *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 161. str.

⁴⁶ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 160. str.

⁴⁷ GAŽEVIĆ, Nikola, *Vojna enciklopedija, Vol 2, Brdo – Foa*, Vojnoizdavački zavod, Beograd. 1971. 316. str.

⁴⁸ KADIĆ, Ante, *Iseljena Hrvatska*, Književni krug, Split, 1993. 91. str.

⁴⁹ VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 58. str.

⁵⁰ KADIĆ, Ante, *Iseljena Hrvatska*, Književni krug, Split, 1993. 96-97. str.

⁵¹ VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 95-97. str.

Argentinska policija ga je, prema potjernici, htjeli uhititi, ali tadašnja vlada nije prihvaćala komunističke režime te je zaustavila njegovu deportacije. Kako je došao bez ikakvih financijskih sredstava, živio je na ulici i po restoranima molio da ga zaposle kao čistača. Tako je ušao u svijet gastronomije da bi nakon deset godina bio privatni konobar predsjednika Perona.⁵²

Od 50-ih godina 20. stoljeća prestaje doseljavanje u Argentinu iz Dalmacije. Hrvati su se kao narod postepeno asimilirali u argentinsko društvo. Zahvaljujući pozitivnom prirodnom prirastu, koji nije bio visok kao u okolnim zemljama, ali je za europske standarde bio znatno veći, Argentina je 21. stoljeće dočekala sa preko trideset pet milijuna ljudi. Procjenjuje se da između 200 000 i 500 000 ljudi ima barem jednog hrvatskog pretka, koji su većinom podrijetlom iz Dalmacije. Međutim, zbog malobrojnosti u odnosu na druge narode koji su u većim razmjerima naselili Argentinu, prirodnog priraštaja i korištenja novog jezika, došlo je do potpune asimilacije u novi narod. Možda dijelom i zbog toga što su s ostalim imigrantima dijelili rimokatoličku vjeru, mediteransku kulturu i tradiciju.

Gledajući po prezimenima, po podacima iz 2009., oko 175 000 ljudi u gradu i provinciji Buenos Aires ima hrvatsko prezime. U južnim dijelovima zemlje ima između 16 500 i 17 000 stanovnika, od čega u Chubutu 4000, Rio Negru 5500, Neuquenu 3500, Santa Cruzu 2400 i Tierra del Fuego oko 1500. Na zapadu, Mendoza ima oko 7500, a La Pampa 1200 ljudi hrvatskog podrijetla. Na samom sjeveru, u Santa Fe-u oko 45 000, Cordoba 23 000, Tucuman 3500, Salta 3000, Santiago del Estero 1600, San Luis 1400, Catamarca 500, San Juan 2100, Misiones 6000, Jujuy 1500.⁵³ Od svih hrvatskih prezimena, najviše je među hrvatskim iseljenicima registrirano bračko prezime Marinković. Više od sedamdeset osoba se prezivalo Marinković i gotovo svi su iz mjesta Bol. Prvi od njih je došao 1886., a zadnji tek četiri godine nakon završetka Drugog svjetskog rata.⁵⁴ Malo manja grupa iseljenika je došla u Arrecifesu, grad udaljen 140 kilometara od glavnog grada, bio je dom za mnogobrojne Dalmatince. Po prezimenima se može uočiti da vuku korijene sa jadranske obale: npr. Ostojić, Peričić, Soljan, Fistanić, Perak, Kuzmanić i Mimica koje se dosta spominje kod Dalmatinaca na jugu Čilea.⁵⁵ Potomci hrvatskih, odnosno dalmatinskih iseljenika su s vremenom migrirali

⁵² VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 98. str.

⁵³ nav. dj. 24. str.

⁵⁴ nav. dj. 29. str.

⁵⁵ nav. dj. 120 -121. str.

prema središtu države što je dovelo do toga da ih je u današnjem dobu najviše u glavom gradu i njegovoj okolici.⁵⁶

Čile

Sigurno jedna od najprepoznatljivijih država na karti – Čile, nalazi se na pacifičkoj obali Južne Amerike. Zahvaljujući svojoj dužini, kroz zemlju se protežu skoro sve klime ovog kontinenta. Od pustinjske na sjeveru, do subpolarne klime na samom jugu države. Isto tako su se raširili i Hrvati, koji su, kao što je ranije spomenuto, skoro svi porijeklom Dalmatinci, a najviše ih korijene vuče s otoka Brača. Zajedno s Argentinom, čini dvije zemlje u koje su najviše useljavali Dalmatinci. Koliko je bio njihov omjer u ukupnom stanovništvu Čilea, pokazuje nam tablica iz 1920. g., koja prikazuje broj stranaca u ovoj zemlji. Od europskih naroda, najviše je bilo Španjolaca, blizu 25 000, a skoro pola od toga je bilo Talijana. Na trećem mjestu po brojnosti, više od 7000 ljudi, bili su Nijemci, a svega stotinjak ljudi manje je došlo iz Francuske. Nakon njih, slijede Hrvati kojih je bilo više od četiri tisuće.⁵⁷ Čileanski useljenički zakon, iz razdoblja kada su velike emigracije zahvatile istočnojadransku obalu, bio je fleksibilan, i nije zahtijevao puno propisa za razliku od susjednog, argentinskog. Za muškarce je bilo dovoljno da su zdravi, pismeni i sposobni za rad, dok su žene i djeca mogli preseliti jedino uz poziv rodbine. Jedina je iznimka bilo useljavanja žena koje su imale već dogovoreni posao u novoj zemlji te su se mogle naseliti bez poziva rodbine. Godine starosti nisu bile predmet zanimanja čileanskih vlasti.⁵⁸ Ovakav način tretiranja imigranata stvorio je pozitivnu sliku o Čileu u svijetu. Uz to, useljenicima su bila privlačna i rudna bogatstva koja zemlja posjeduje, ali i liberalan društveni život.⁵⁹ Prije masovnih useljavanja, među prvim Dalmatincima koji su kročili u Čile, bili su Antonio Letic, Antonio Zupicic i Esteban Costa (Košta). Zapisano je da su bili članovi posade čileanske mornarice koja se 20 lipnja 1844. godine usidrila na južnoj strani poluotoka Brunswich u Patagoniji. Pretpostavlja se da su bili pripadnici austrijske ratne mornarice te su možda nakon odrađene službe ili kao dezerteri prebjegli u Čile.⁶⁰ Iako su prisutni u cijelom Čileu, emigracija se podijelila u južnu skupinu iseljenika, smješteni većinom u Punta i Arenasu, i sjeverna skupina, u kojoj se Dalmatinci

⁵⁶ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 164. str.

⁵⁷ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 189. str.

⁵⁸ nav. dj. 39. str.

⁵⁹ nav. dj. 190. str.

⁶⁰ MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*, Književni krug, Split, 1997. 15. str.

uglavnom nalaze u Antofagasti i Tarapaca. Glavna djelatnost većine stanovnika u ova dva sjeverna grada su poslovi vezani za nitrat, ali i za bakar, željezo i druge materijale. Također je Antofagasta poznata i kao trgovačka luka.⁶¹ Prva osoba, za koji znamo da se naselila u područje Tarapaca je Pavao Cicarelli, Bračanin iz Pučišća. Još šezdesetih godina 19. stoljeća počeo se baviti eksploatacijom salitre, tj. nitrata. Smatra se da je prvi dalmatinski iseljenik koji se bavio time. Značajan broj iseljenika je živio u ovom kraju poznatom po ekstremnoj klimi.⁶² Na istom geografskom podneblju smjestila se Antofagasta. Grad, koji je nekada bio u sastavu Bolivije, bio je dom za najviše dalmatinskih imigranata u sjevernom Čileu. Prema popisu koji su napravili sami iseljenici, od 672 osobe koje su rođene na području južno slavenskih zemalja, čak 656 ih je rođeno u Dalmaciji.⁶³

Na samom jugu Čilea, prvi useljenik na Magallanesu iz Dalmacije je bio Mariano Matulić, rodom iz Postira s otoka Brača. Ista godine kad je došao, 1885., proveden je popis stanovništva na kojem se Matulić, kao i ostali Hrvati upisao kao Austrijanac. Tijekom tih godina, povremeno su tu boravila trojica Dalmatinaca koji su u Buenos Airesu dogovorili posao s Juliom Popperom za rad u pogonima zlata u Parami, ali na argentinskom dijelu Ognjene zemlje. Otkriće zlata u Ognjenoj zemlji privuklo je useljenike koji su mislili da će se i oni od toga okoristiti. Stotine Dalmatinaca koji su se još prije smjestili u glavnom gradu Argentine, odlučilo se okušati u novoj pustolovini.⁶⁴ Punta Arenas, grad na Magallanesu je sve do devedesetih godina prošlog stoljeća bio obično selo, ali tijekom tog desetljeća, doživljava transformaciju u veliko i značajno središte regije. Glavni razlog su snažne migracije u kojem se vodeću ulogu imali dalmatinski iseljenici, koji su zahvaljujući svojim poduzetničkim inicijativama stvorili urbana obilježja Punta Arenasa. Na isti način, nastao je Porvenir, prvo čileansko naselje u Ognjenoj zemlji.⁶⁵ Tijekom idućih godina, mjesto je naselilo dosta iseljenika iz Mimica, jednog malog dalmatinskog mjesta koje se nalazi između Omiša i Makarske. Mimičane je privukla priča o pronađenom zlatu na samom jugu Amerike. Prvi imigranti su došli 1888.-89. godine. Kada su dolazili u Južnu Ameriku, cilj im je bio jug Čilea. Međutim, Punta Arenas kao mjesto nije bilo razvijeno te luka nije imala pristanište za preookeanske brodove. Tako su Mimičani putovali do Buenos Airesa da bi se potom uputili

⁶¹ ANTIC, Ljubomir, *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 197. str.

⁶² nav. dj. 198-202. str.

⁶³ nav. dj. 206. str.

⁶⁴ MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*, Književni krug, Split, 1997. 16-18. str.

⁶⁵ nav. dj. 22. str.

južnije.⁶⁶ Iako su shvatili da se od zlata neće obogatiti, nisu htjeli mijenjati svoje mjesto u Čileu. Godine 1929. čak osamdesetero odraslih i djece u Porveniru su bili iz Mimica.⁶⁷ Poslije propasti rudarskih poslova u Ognjenoj zemlji, glavno zanimanje im je postalo ovčarstvo.⁶⁸ Prema jednom radu dr. Mate Domanića iz 1938. g., kada su migracije u Južnu Ameriku prestale, vidimo da je na jugu Čilea od 1743 slavenska iseljenika na tom području, 1455 bilo Dalmatinci. Oko 70% su bili s otoka Brača, a najviše iz Pučišća, Pražnice i Milne. Sa dalmatinskog kopna doselilo ih se preko 200, dok ih je iz omiškog područja bilo 148, od toga čak 109 iz mjesta Mimice (koji su živjeli u Porveniru).⁶⁹ Procjenjuje se da je sveukupno u ovoj zemlji novi život započelo oko 15 000 Hrvata.⁷⁰ Kako je vrijeme prolazilo, tako su se hrvatski iseljenici iz Dalmacije asimilirali. Od samog početka svoje prisutnosti u Čileu, Dalmatinci su zbog svojih radnih navika i načina života bili prihvaćeni kod domorodačkog stanovništva. Do kraja devetnaestog stoljeća, do 40% ih se oženilo Čileankama. Sve je to s vremenom učinilo da nove generacije, rođene u Čileu, španjolski jezik uzmu kao prvi, odnosno maternji jezik, te se određuju kao Čileanci.⁷¹

⁶⁶ MIMICA, Miro, MIMICA, Vid, *Knjiga općena*, Vjesnik, Zagreb, 1971. 173. str.

⁶⁷ nav. dj. 180. str.

⁶⁸ nav. dj. 174. str.

⁶⁹ MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*, Književni krug, Split, 1997. 27. str.

⁷⁰ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 176. str.

⁷¹ MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*, Književni krug, Split, 1997. 23. str.

Peru

Na sjeverozapadnom dijelu južnoameričkog kontinenta, južno od ekvatora nalazi se Peru, smješten na pacifičkoj obali. Na sjeveru graniči s Ekvadorom, na istoku s Brazilom i Bolivijom te s Čileom na jugoistoku. Površina zemlje je oko 1 250 000 km², slabo je naseljena. Prema reljefnoj podjeli dijeli se na tri prirodne regije: obalnu nizinu na zapadu, planinski pojas na Cordillerima u unutrašnjosti, te nizina u porječju gornje Amazone. Stanovništvo je uglavnom Indijanskog podrijetla, manjina su europski doseljenici. Kao i sve južnoameričke države, nezavisnost je izborila u prvoj polovici devetnaestog stoljeća.⁷² Hrvati su naseljavali samo tri središnje regije ove države. Smatra se da je Peru prva zemlja u Južnoj Americi u kojoj su kročili Dalmatinci tj. Hrvati. Najmasovnije migracije odvijale su se između 1850. i 1875., te 1910. i 1914. godine. Procjenjuje se da je početkom dvadesetog stoljeća bilo svega oko tisuću Hrvata, čiji su korijeni u velikoj mjeri bili iz južne Dalmacije, tj. polutoka Pelješca i okoline grada Dubrovnika. Velika udaljenost od Europe, česti sukobi sa susjednim zemljama te gospodarsko razvijanje Argentine i Čilea, rezultiralo je nezainteresiranošću za useljavanje u zemlju koja je prije dolaska Europljana bila središte najmoćnijeg carstva u Južnoj Americi. Doseljenici iz Hrvatske, pa tako i iz Dalmacije, u Peruu su se prvenstveno bavili trgovinom, industrijom i rudarstvom.⁷³ Kada je prvi parobrod uplovio u Peru 1829. g., na njemu je bio kapetan sa prezimenom Mitrović. Pretpostavlja se da je bio iz dubrovačkog područja. Zanimljivo je da prva generacija naših iseljenika nije dobivala peruansko državljanstvo, nego tek iduća generacija koja je rođena u novoj zemlji.⁷⁴ Petnaestak kilometara od glavnog grada, nalazi se Callao, glavna luka u državi. U toj luci su po prvi put kročili Hrvati na novom kontinentu. Šezdesetih i sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća, u Callao su se iskricali Dalmatinci s područja nekadašnje Dubrovačke Republike. Peru su 1890. g. zahvatili unutarnji društveni sukobi te je jedan hrvatski emigrant, koji je živio u Callaou, upozorio pripadnike svog naroda u domovini da ne idu u Peru. Takva sigurnosna situacija u zemlji dovela do toga da je u Callaou ostalo svega pedesetak Hrvata koji su zarađivali kroz trgovinu i poslovima vezanim uz industriju.⁷⁵ Cerro de Pasco je rurarsko naselje koja se nalazi 346 kilometara od Lime, a vlakom se putuje čak šesnaest sati. Samo područje je veoma nepristupačno zbog planinskog reljefa, dok je za život dalmatinskih iseljenika bio nepovoljan prvenstveno radi klime, što je se i vidi po tome jer u ovom kraju

⁷² ANTIC, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 295. str.

⁷³ nav. dj. 296. str.

⁷⁴ nav. dj. 298. str.

⁷⁵ nav. dj. 301–303. str

uopće nema vegetacije. Smatra se da je najviše Hrvata u Cerro de Pasco bilo oko 1905. g., kada ih je bilo oko 70. Glavni motiv naseljavanja je bilo iskopavanje bakra, srebra i zlata.⁷⁶ U najvećem peruanskom gradu Limi, Dalmatinci su bili prisutni i prije većih doseljavanja. Broj Hrvata i u ovom gradu nije prelazio više od 70 pripadnika. Zanimljiv je podatak da se prvi registrirani Dalmatinac, Antun Ciurkuzza, u Južnoj Americi rodio u Limi. Obitelj se nakon nekoliko godina vratila u Dalmaciji, a Antun se kao trgovac vratio na rodni kontinent.⁷⁷ U periodu nakon svršetka 2. svjetskog rata, oko 400 Hrvata je odlučilo novi život nastaviti u Peru. Njihov motiv emigriranja je primarno bio iz političkih razloga. Do 1948.g. oni su živjeli u izbjegličkim logorima u Italiji.⁷⁸ Međutim, ova emigracija nije u nekom značajnom broju zahvatila i ljude iz Dalmacije, te nemaju regionalnu poveznicu s Hrvatima koji su tu ranije došli.⁷⁹

Ostale južnoameričke zemlje

Kao i prethodne tri države, i druga područja Južne Amerike su kroz povijest naseljavali ljudi iz Dalmacije. Međutim, to nikad nije dostiglo razinu kao u Argentini i Čileu, te nije imalo dugi period migriranja kao u državi Peru. U tim zemljama gdje je broj naših iseljenika bio skroman, Dalmatinci nisu imali toliko dominantnu ulogu kao u spomenutim krajevima.

Iako je najveća zemlja kontinenta, Brazil nikad nije bio interesantan dalmatinskim emigrantima kao država u koju bi se naselili jer su, zahvaljujući dobrom informiranju kod kuće, znali kakva ekonomska i društvena situacija vlada u zemlji.⁸⁰ Nema preciznih podataka o prvim iseljenicima u Brazil. Jedan od prvih pisanih tragova se nalazi u zapisu Venceslava Paeta koji navodi da je u vrijeme kada je Sao Paulo (krajem 19. Stoljeća) imao 60 000 stanovnika, u njemu je živio samo jedan Dalmatinac, Petar Ivanko.⁸¹ Tek između dva velika rata u Europi, postojalo je emigriranje s istočnojadranske obale u Brazil. Ona je bila potaknuta nakon što je brazilska vlada angažirala nizozemski Lloyd da propagira potragu za poljoprivrednim imigrantima. Najviše odjeka za ovu promidžbu našlo se na jugu Dalmacije. Tijekom jednog dana, u travnju 1925. g., s Korčule su se odselile 73 obitelji, više od 300

⁷⁶ ANTIĆ, Ljubomir, *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 307-308. str

⁷⁷ nav. dj. 306-307. str

⁷⁸ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 188. str.

⁷⁹ ANTIĆ, Ljubomir, *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 187. str.

⁸⁰ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 191. str

⁸¹ ANTIĆ, Ljubomir, *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 334. str.

ljudi. Nakon privikavanja na klimu i jezik, nisu se orijentirali na poljoprivredu, nego su se bavili trgovinom, zanatima, a dosta njih je radilo u industrijskim pogonima.⁸² Većina njih se smjestila oko gospodarskog središta Brazila – Sao Paula, te njihovi potomci i danas tu žive. Upravo oni čine glavninu hrvatske zajednice u Brazilu koja broji do 20 000 pripadnika.

Paragvaj na početku dvadeset i prvog stoljeća broji svega oko petstotinjak ljudi hrvatskog podrijetla, a prije Prvog svjetskog rata ih je bilo oko četiri stotine. U jednom pismu iz 1875. g. navodi se kako je u prosincu te godine ubijen Splićanin Mate Kabateža, dok je u isto vrijeme drugi Dalmatinac pisao kako bi se mogli domaći proizvodi izvoziti u Paragvaj.⁸³

Bolivija, koja kao i Paragvaj nema izlaz na more, u novije vrijeme je dom za oko dvije tisuće ljudi koji vuku korijene iz Hrvatske. Mnogi ih njih su potomci iseljenika s Hvara i Brača te se smatra da je upravo sa potonjeg otoka i došao prvi Hrvat u ovu zemlju. To je bio Ivan Ivanović iz Sutivana koji je preko sjevernog čileanskog grada Antofagaste 1885. g. došao u Boliviju. Zanimanja Dalmatinaca u obje zemlje su: stočari, građevinari, obrtnici i rudari, pogotovo u Boliviji koju obilježavaju velika nadmorska visina i specifična klima. Jedan od zapaženih Dalmatinaca u Boliviji je Jerko Vladislavljević iz Sutivana s Brača koji je u gradu Potosi otvorio tvornicu svijeća i sapuna te električnu centralu.⁸⁴

Urugvaj, za južnoameričke standarde mala država koju okružuju Argentina i Brazil. Prva osoba iz Dalmacije u Urugvaj je došla u osamnaestom stoljeću, a najvjerojatnije je bila iz mjesta Postira na otoku Braču.⁸⁵ Nekoliko stotina Dalmatinaca se u nju uselilo krajem devetnaestog stoljeća i ostavili jako pozitivan trag u Urugvaju. Jedan od njih je iz mjesta Doli, Nikola Mihanović, koji je kao devetnaestogodišnji mornar engleske fregate City of Sidney stigao u Montevideo 1867. godine. Ali tu se nije zadržao, već se uputio za Paragvaj koji u tom trenutku nalazio u ratu sa svojim južnim i istočnim susjednim državama. Rijeka Parana je u to doba bila središte velike trgovine te je njome svakodnevno cirkuliralo veliki promet koji je bio još snažniji zbog prijevoza vojske i sve robe vezane za njezinu opskrbu. Nikola se snašao tako što je kupovao, prodavao i prevozio razne potrepštine u svojoj maloj jedrilici na gornjem toku rijeke Parane. Poslije godinu dan, zaradio je toliko da je mogao kupiti manji parobrod u Dubrovniku. Planirao se vratiti kući, ali na nagovor svojih sunarodnjaka u Buenos Aires, ostaje u Argentini. Dva desetljeća kasnije, izgradio je prvi hotel u Punta del Este,

⁸² ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002. 183-185. str.

⁸³ nav. dj. 193. str.

⁸⁴ ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005. 184. str

⁸⁵ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 330

urugvajskom gradu koji se razvio u jedno od najpopularnijih turističkih destinacija u toj zemlji. Njegov najznačajniji građevinski pothvat u Urugvaju je izgradnja hotel-kasina u Colonia del Sacramento, koji je sadržavao arene za borbe s bikovima na čijem je otvorenju prisustvovao i ministar unutarnjih poslova Urugvaja, Jose Espalter.⁸⁶ U istom periodu je djelovao Filip Lukšić iz Sutivana na Braču koji je osnovao tvrtku koja se bavila spašavanjem brodova u južnom dijelu Atlantskog oceana te je tvrtka postala vrlo cijenjena. Obitelj je postala poznata po pomorstvu, ali je najveći trag ostavio sin Arturo koji je bio izabran za političkog poslanika u Montevideu.⁸⁷

Zaključak

U ovom radu prikazuju se povijest iseljavanja Hrvata iz Dalmacije u Južnu Ameriku. Na početku se opisuju prvi tragovi Dalmatinca na novom kontinentu u sklopu plovidba na dubrovačkim i španjolskim brodovima te čak o legendi na Kolumbovim karakalama. Zatim se argumentira stanje u tadašnjoj Dalmaciji, koju je bečki dvor posve zanemario te je sukladno takvom odnosu, doveo do raseljavanja desetaka tisuća mladih života koji su bolji život potražili s druge strane oceana. Dalje se analizira stanje u državama koje su Dalmatinci naseljavali. Peru je bio atraktivan u samim počecima kada Južna Amerika nije bila sasvim otkrivena. Argentina je, kao zemlja koja je postala dom milijunima Europljana, primila najviše Dalmatinaca koji su se u toj zemlji, zbog masovnosti drugih naroda, vrlo brzo asimilirali. Čile je postao najprepoznatljivija zemlja u koju su se ljudi iz Dalmacije doselili. Dva su bitna razloga: prvi je zbog manjeg broja naseljavanja drugih naroda i radi specifičnog geografskog položaja na kojem su se smjestili. Jug Čilea je i danas u znatnom postotku zastupljen hrvatskim prezimenima te je njihova povijest zauvijek obilježila čileansko definiranje krajnjeg juga zemlje. Sjevernije zemlje nisu nikad kroz prošlost bile predmet zanimanja većeg broja dalmatinskih ljudi. Postoje određene, vrlo male skupine Hrvata koji su se kasnije doseljavali u te zemlje, ali to su uglavnom nepoznati pojedinci koji nemaju korijene u Dalmaciji. Uz Boliviju, Brazil, Paragvaj i Urugvaj, u drugim državama ne postoje tragovi koji povezuju tamošnje ljude s ovom jadranskog regijom.

⁸⁶ VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011. 36 - 42. str.

⁸⁷ ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991. 331. – 332. str.

Conclusion

This paper presents the history of extinctions of Croats from Dalmatia to South America. At the beginning, the first traces of Dalmatians on the new continent are described as part of the navigations on the Dubrovnik and Spanish ships and even on the legend of the Columbus karakals. Then, the situation in Dalmatia, which was completely neglected by the Viennese court, is argued, and according to such a relationship, it resulted in the displacements of tens of thousands of young people seeking for better life on the other side of the ocean. Further, the state of the countries that the Dalmatian population inhabited is analyzed. Peru was attractive at the very beginnings when South America was not fully discovered. Argentina, as a country that became home to millions of Europeans, received the most Dalmatians who quickly assimilated due to masses of other nationalities. Chile was the most recognizable land inhabited by the people from Dalmatia. There are two important reasons: firstly, because of the smaller number of settlements of people from other nations, and secondly, because of the specific geographic position they inhabited. The south of Chile is still present with a very high percentage of Croatian surnames, and their history marked the Chilean definition of the country's end south. The northern countries have never been the subject of interest of many Dalmatian people through the past. There are certain, very small groups of Croats who later moved to these countries, but these are mostly unknown individuals who have no Dalmatian roots. Alongside Bolivia, Brazil, Paraguay and Uruguay, there are no traces in other countries linking people there to this Adriatic region.

Literatura:

ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati i Amerika*, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.

ANTIĆ, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*, Stvarnost, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1991.

ČIZMIĆ, Ivan, „Prve veze iseljenika iz Hrvatske s Amerikom“, Migracijske i etničke teme, Vol.1 No.2 Rujan 1985.

ČIZMIĆ, Ivan, SOPTA, Marin, ŠAKIĆ, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing, Zagreb, 2005.

GAŽEVIĆ, Nikola, *Vojna enciklopedija, Vol 2, Brdo – Foa*, Vojnoizdavački zavod, Beograd. 1971.

GLAMUZINA, Nikola, *Geografija Argentine, Meridijani*, Samobor, 2005.

GOLDSTEIN, Ivo, *Povijest, Vol. 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa*, Jutarnji list, Zagreb. 2007.

GOLDSTEIN, Ivo, *Povijest, Vol. 21, Hrvatska povijest*, Jutarnji list, Zagreb. 2008.

KADIĆ, Ante, *Iseljena Hrvatska*, Književni krug, Split, 1993.

KRALJEVIĆ, Rudolf, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća, (Vinogradarstvo Dalmacije 1850. – 1904.: uspon, procvat, klonuće)*, Književni krug, Split, 1994.

MARTINIĆ B, Mateo, *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*, Književni krug, Split, 1997.

MESARIĆ ŽABČIĆ, Rebeka, *Migrantske zajednice, udruženja i društvene aktivnosti u Sjevernoj i Južnoj Americi: komparativni prikaz Hrvatska – Slovenija*, Institut za imigracija i narodnosti, Zagreb, 2010.

MIMICA, Miro, MIMICA, Vid, *Knjiga općena*, Vjesnik, Zagreb, 1971.

NEJAŠMIĆ, Ivica, *Depopulacija u Hrvatskoj, Korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb, 1991.

PRPIĆ, Jure, *Hrvati i Amerika*, Matica iseljenika, Zagreb, 2000.

STULLI, Bernard, *Iz povijesti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992.

VRLJIČAK, Carmen, *Hrvati u Argentini*, Krivodol Press, Buenos Aires, 2011.

VRŠALOVIĆ, Dasen, *Povijest otoka Brača*, Graphis, Zagreb, 2003.

VUJIĆ, Antun, *Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga, I. knjiga, A – Ar*, Pro Leksis d. o. o., Zagreb, 2005.

VUJIĆ, Antun, *Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga, IV. knjiga, Ca – Da*, Pro Leksis d. o. o., Zagreb, 2005.